

ANTE BIRIN
TOMISLAV ŠARLIJA
NIKOLA ŠTAMBAK

MOJ ZAGREB I JA

Integrirana radna bilježnica o povijesti
Zagreba za treći razred osnovne škole

2. izdanje

2024.

Nakladnik
Alfa d.d.

Za nakladnika

Ivan Petric

Direktorica nakladništva

Daniela Novoselić

Urednici izdanja

Ante Birin

Tomislav Šarlija

Izvršna urednica

Božana Sliško

Recenzija

Nina Ivin

Iva Magdić

Monika Tolić

Lektura i korektura

Kristina Ferencina

Likovno i grafičko oblikovanje

Zorica Adamović

Ilustracije

Mario Vrandečić

Izrada grafičkih priloga

Slaven Tomakić

Ilustracije i fotografije

Adobe Stock Images, Arheološki muzej u Zagrebu, arhiva Alfe, Eduardo Mapilele, Glas Koncila, GNK Dinamo Zagreb, Gradska knjižnica – zbirka Zagradiensia, Hrvatski državni arhiv, HSPD Sljeme, KK Cibona Zagreb, Muzej grada Zagreba, Miljenko Gregl, Nikola Štambak, Vitezovi Zelingradski

Tisak

Tiskara Zelina d.d.

Proizvedeno u Republici Hrvatskoj, EU

Drugi obrazovni materijal odobrila je Agencija za odgoj i obrazovanje od **7. travnja 2023.:** **KLASA: 602-05/23-01/37, URBROJ: 561-05-01/07-23-2.**

©Alfa

Ova knjiga, ni bilo koji njezin dio, ne smije se umnožavati ni na bilo koji način reproducirati bez nakladnikova pismenog dopuštenja.

SADRŽAJ

PRAPOVIJESNA PRIČA 6

RIMLJANI DOLAZE 10

POČETCI ZAGREBA 14

UGROŽENI GRAD 26

RAĐA SE MODERNI ZAGREB 34

STIŽE ŽELJEZNICA 40

MJESTO RAZONODE,
KULTURE I ZNANJA 48

BURNO STOLJEĆE 54

ZAGREB PRELAZI SAVU 60

HRVATSKA METROPOLA 66

1.

Zagreb se smjestio između Medvednice na sjeveru i nizine rijeke Save na jugu.

2.

U podnožju Medvednice nalaze se blage uzvisine – terase. Na njima su nastala prva zagrebačka naselja.

3.

Južni dio Zagreba smjestio se u ravnici kojom teče rijeka Sava. Tijekom prošlosti ovaj je kraj bio izložen čestim poplavama i zbog toga slabije naseljen.

4.

Kroz Zagreb Sava protječe kao mirna nizinska rijeka koja skuplja vodu brojnih potoka koji se slijevaju s Medvednice. Mnoge zagrebačke četvrti nose imena po tim potocima: Medveščak, Tuškanac, Črnomerec...

ZAGREB

5.

Zagreb se smjestio u području umjerene klime. To znači da su ljeta topla, a zime umjereno hladne.

6.

U različitim dijelovima grada vidljive su određene razlike. Tako je najhladniji dio grada Medvednica. Zimi je tamo najviše snijega, a tijekom vrućih ljetnih mjeseci s padina Medvednice prema gradu struji ugodan, svjež zrak.

7.

Područje Zagreba u prošlosti su prekrivale guste šume. Drvo je bilo važno jer su ga ljudi koristili za grijanje i pripremu hrane, ali i kao materijal za gradnju kuća. Danas šume pokrivaju manji dio ovog prostora, ali je Zagreb i dalje bogat zelenilom.

8.

Uz rijeku Savu prebivališta su brojnih ptica. U šumama Medvednice najviše se susreću srne, lisice, kune zlatice, divlje svinje i zečevi. Mnogi zagrebački kvartovi i danas nose imena koja podsjećaju na biljke i životinje koje su se tu mogle vidjeti: Dubrava, Trnje, Vrbik, Vrapče, Jelenovac i drugi.

Zima je pred vratima, a snijeg samo što nije zabijelio obronke Medvednice. Moj novi ogrtač od medvjede kože je spreman. Njegova toplina štitit će me u hladnim zimskim mjesecima. Tijekom ljeta prikupili smo dosta divljih žitarica i šumskih bobica, ali to nam neće biti dovoljno. Morat ćemo i zimi u lov.

PRAPOVIJESNA PRIČA

RAZRED PUTUJE!

PRAPOVIJESNI LOVCI MEDVEDNICE

Područje Zagreba i njegove okolice nastanjeno je od kamenog doba. Prvi ljudi na tom području živjeli su na obroncima Medvednice. Nisu imali stalnih kuća, a kao skloništa služile su im špilje. Lovili su različite vrste životinja, a najviše špiljskog medvjeda. Od životinjskih koža izrađivali su odjeću, a od kostiju i kamena alate koji su im služili u različite svrhe (oružje, noževi, strugala, šiljci...). Odlazili su u lov u skupinama, a životinjama su pripremali stupice, kako bi ih lakše ulovili.

VETERNICA

O životu prapovijesnih lovaca svjedoče ostatci pronađeni u špilji Veternici na zapadnim obroncima Medvednice. Osim ljudskih lubanja ovdje su pronađena i ognjišta s tragovima pepela te ostatci brojnih životinja. Njih su ljudi dovlačili u špilju, a životinjsko su meso pekli na spomenutim ognjištima.

PRVA PRAPOVIJESNA NASELJA

Tisućama godina nakon prapovijesnih lovaca iz Veternice ljudi su počeli uzgajati biljke i životinje. Više nisu lutali u potrazi za hranom pa su počeli graditi stalna naselja. Jedno od takvih naselja nastalo je u brončanom dobu na Gornjem gradu u Zagrebu. Nalazilo se oko današnjeg Popova tornja, a sastojalo se od polupodzemnih nastambi. One su bile izgrađene od granja, koje je izvana i iznutra bilo oblijepljeno blatom. Naselje je istodobno utvrđeno drvenom ogradom, zemljanim nasipom i dubokim jarkom (opkopom). Slična naselja postojala su u to doba na Medvedgradu i u Vrapču.

RAZRED PU TUJE!

KNEŽEVI IZ BUDINJAKA

Prapovijesno naselje Budinjak nalazi se unutar Parka prirode Žumberak-Samoborsko gorje u sklopu kojeg je uređena i poučna Staza kneževa. U podnožju naselja Budinjaka na Žumberku pronađeno je više zemljanih humaka ispod kojih su bili grobovi iz željeznog doba. Među njima se izdvajaju dva kneževska groba. O tome svjedoče nalazi dviju raskošnih kaciga i ostalih predmeta koji su bili pokopani s pokojnicima (oružje, konjska oprema, keramičke posude).

Predmeti pronađeni u ostavi u Dežmanovu prolazu – koplje, igla i srp

Keramička posuda iz Vrapča, brončano doba.

KAKO ZNAMO

O životu ljudi brončanog doba svjedoče ostave. To su mjesta na kojima su ljudi u slučaju opasnosti zakopavali i skrivali (ostavljali) vrijedne predmete koje su posjedovali. Jedna takva ostava pronađena je u Dežmanovu prolazu u Zagrebu.

„Ja, knez iz Budinjaka, jedan sam od prvih europskih vladara.“

Knez iz Budinjaka

1. Riješi rebus.

2, 5, 6

,

Rješenje: _____

2. Oboji kružice uz točne tvrdnje. Na prazne crte ispod netočnih tvrdnji upiši točnu tvrdnju.

Prvi ljudi na području Zagreba živjeli su uz rijeku Savu.

Bavili su se lovom, a najviše su lovili špiljskog medvjeda.

Najpoznatija špilja u kojoj su na području Zagreba stanovali prapovijesni lovci bila je na Hušnjakovu brdu.

Prapovijesni lovci koji su nastanjivali Veternicu koristili su se vatrom.

3.

Zamisli da si jedan od prapovijesnih lovaca s Medvednice. Napiši kratak sastavak u kojem ćeš opisati svoj lov.

4.

Dopuni rečenice tako da ponudene riječi upišeš na ispravno mjesto u tekstu.

BRONČANOM

BLATOM

GRANJA

POPOVA

GORNJEM

Prvo naselje na području današnjeg Zagreba nastalo je oko _____ tornja
na _____ gradu.

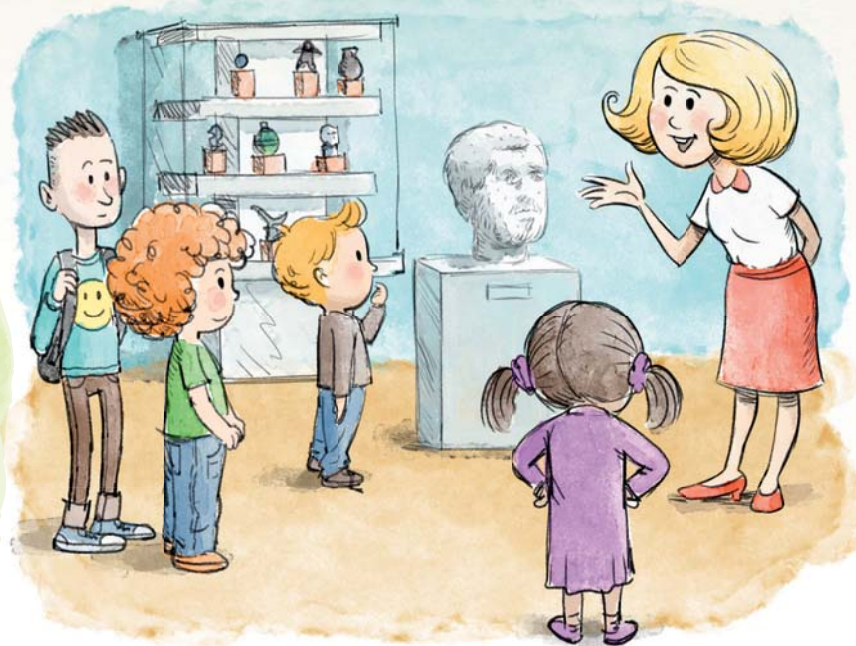
To je naselje nastalo u _____ dobu.

Kuće u tom naselju bile su polupodzemne, a izgrađene su od _____
oblijepljenog _____.

5.

Promisli i zaključi zašto je naselje iz brončanog doba na Gornjem gradu bilo utvrđeno zemljanim nasipom, drvenom ogradom i jarkom.

Danas smo bili u Arheološkom muzeju u Zagrebu. Tamo sam vidio glavu bradatog muškarca izrađenu od kamena. Izgleda oštećena. Hm, možda je netko tijekom igre odlomio jedan njezin dio. U muzeju su nam rekli da je pronađena u Petrinjskoj ulici u samom središtu Zagreba. Baš bih želio doznati nešto više o razdoblju u kojem je izrađena ta kamena glava.

RIMLJANI DOLAZE

GDJE SU SE NALAZILA RIMSKA NASELJA?

Nakon rimskog osvajanja zagrebačkog područja nastupilo je razdoblje mira. Zbog toga su se naselja s povišenih položaja na brdima spustila u nizinu. Područje uz rijeku Savu istodobno je obilovalo vodom i plodnim zemljištem, što je pospješilo razvoj nizinskih naselja. Ostatci manjeg rimskog naselja pronađeni su u Stenjevcu na zapadu današnjeg Zagreba. Vjeruje se da su slična naselja postojala i na području današnje Petrinjske te Držićeve ulice. Najveće i glavno naselje na zagrebačkom području bila je Andautonija, čiji su ostatci otkriveni u današnjem selu Šćitarjevu kod Velike Gorice.

Gaj Julije Paterno

KAKO SE ŽIVJELO U ANDAUTONIJI?

Andautonija je svojim stanovnicima nudila dobre uvjete za život. Ulice su bile opremljene kanalima i spremnicima kojima se dopremala voda. Kuće bogatih građana imale su centralno grijanje u podovima i zidovima. Zidovi kuća bili su ukrašeni zidnim slikama, a podovi podnim ukrasima – mozaicima. Andautonija je imala javno kupalište (terme). U njemu su stanovnici mogli provoditi slobodno vrijeme i održavati higijenu.

CESTE POVEZUJU

Naselja su bila povezana kvalitetnim rimskim cestama. Najvažnija od njih vodila je iz Siska preko Šćitarjeva i Sesveta dalje u Sloveniju. Na trasi te ceste pronađen je u Jelkovcu kod Sesveta kameni miljokaz, koji je pokazivao udaljenost do Siska. U rimsko doba postojala su četiri prijelaza preko Save – kod Podsuseda, u Savskoj Opatovini, u Trnju i u Ivanjoj Reci. Najvažniji od njih bio je prijelaz u Ivanjoj Reci, gdje je postojao i drveni most. Na ostalim prijelazima Sava se prelazila skelom.

KAKO ZNAMO ?

O postojanju rimskog drvenog mosta preko rijeke Save kod Ivanje Reke svjedoče ostatci njegovih kamenih temelja, koji su se mogli vidjeti do početka 20. stoljeća.

ZANIMLJIVOSTI IZ PROŠLOSTI

Sve glavne rimske ceste na zagrebačkom području spajale su se u Buševcu kod Velike Gorice, odakle je jedan pravac vodio u Sisak.

RAZRED PUTUJE!

ANDAUTONIJA

Rimska Andautonija nastala je u 1. stoljeću na mjestu gdje je prije dolaska Rimljana postojalo naselje starosjedilaca. Iz nje se upravljalo čitavim područjem današnjeg Zagreba i njegove okolice. Gradom je prolazila važna cesta iz Siska prema Sloveniji, a gradska luka nalazila se uz rijeku Savu. Na ostacima Andautonije uređen je Arheološki park Andautonia, koji nudi niz radionica vezanih uz rimski način života.

Rimski miljokaz
iz Jelkovca kod
Sesveta

1.

Zbog čega su se naselja u rimsko doba spustila s brda u nizinu?

2.

U okvirima su upisani dijelovi današnjeg Zagreba i okolice.

IVANJA REKA

ŠČITARJEVO

ULICA MARINA DRŽIĆA

BUŠEVEC

SAVSKA OPATOVINA

TRNJE

JELKOVEC

PODSUSED

PETRINTSKA ULICA

STENJEVEC

ANDAUTONIJA

Crveno oboji dijelove Zagreba i okolice u kojima su se nalazila rimska naselja.

Crveno zaokruži najveće i glavno od tih naselja.

Plavo oboji mjesta u kojima su se nalazili prijelazi preko Save.

Plavo zaokruži mjesto u kojem se nalazio drveni most preko Save.

Zeleno oboji mjesto u kojem je pronađen rimski miljokaz.

Žuto oboji mjesto u kojem su se sastajale (križale) rimske ceste koje su vodile prema Sisku.

3.

Riješi rebus.

”

N

”

Rješenje: _____

4.

Među pojmovima upisanim u okvirima oboji sadržaje koji su postojali u Andautoniji.

NOGOMETNO IGRALIŠTE

LUKA

PODNI I ZIDNI UKRASI

CENTRALNO GRIJANJE

MUZEJ

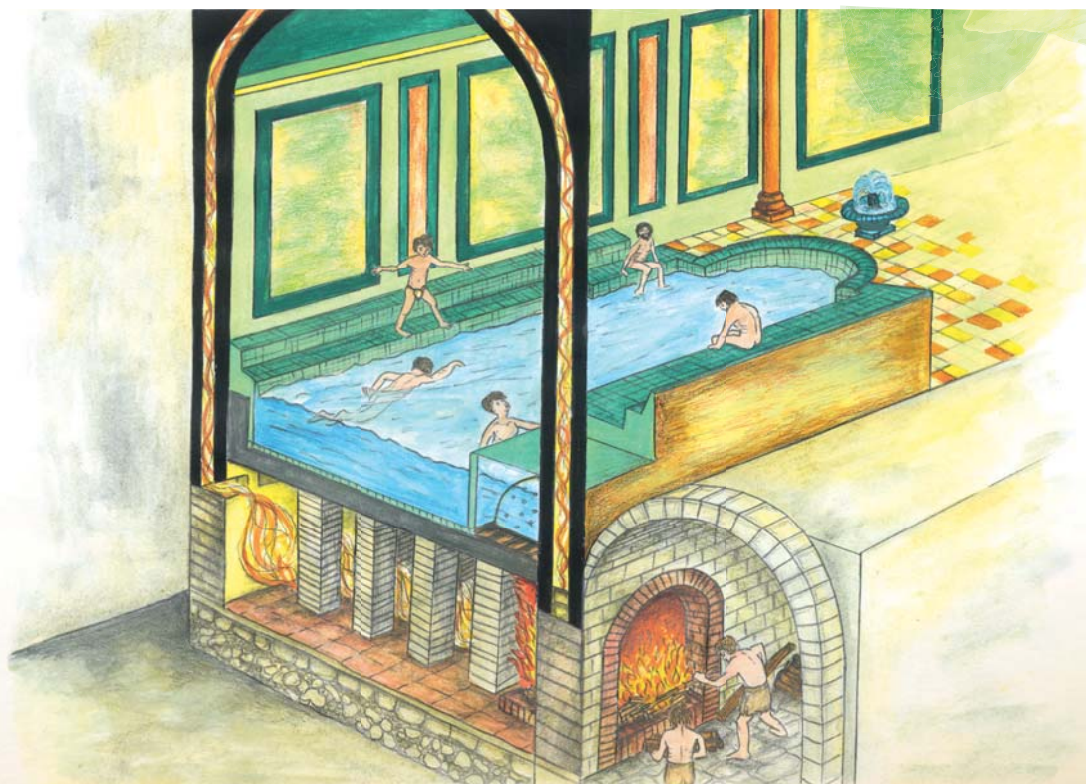
SPREMNICI VODE

JAVNO KUPALIŠTE

TRGOVAČKI CENTAR

5.

Promotri ilustraciju rimskih termi (kupališta). Objasni kako su takva kupališta funkcionirala.

Stiglo je proljeće, uskoro će blagdan sv. Marka. Trgovci na Gradecu užurbano se pripremaju za veliki sajam, koji će trajati dva tjedna. Štandove su opremili i opskrbili raznim vrstama robe. Ne smije ničega nedostajati jer će na sajam doći kupci iz bliže i dalje okolice. Različiti alati, obuća, odjeća, nakit, glineni lonci i posude raznih vrsta samo su neki od proizvoda koji čekaju kupce. Pekari su pribavili dovoljno brašna za svoje poslastice, a krčmari velike količine pića koje će se popiti tijekom sajma. Putujući zabavljači na putu su prema našem gradu.

POČETCI ZAGREBA

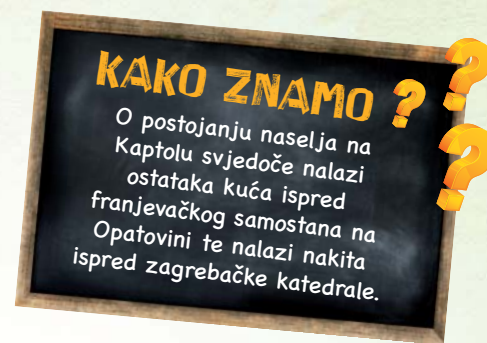
KAKO JE ZAGREB DOBIO IME?

Prema jednoj narodnoj predaji zagrebačkim je krajem u vrijeme velike suše prolazio neki ban na čelu svoje vojske. Stigavši do izvora vode, tamo su zatekli djevojku Mandušu, koja je na izvor došla po vodu. Ban je, kako priča legenda, djevojci doviknuo: „Zagrabi, Mandušo.“ Tako je grad dobio ime Zagreb, a zdenac na današnjem Trgu bana Josipa Jelačića prozvan je Manduševcem. Međutim, znanstvenici smatraju da je ime grada poteklo od riječi *grab* ili *greb*, koja označava jarak, odnosno opkop kojim je grad bio okružen.

NASELJE NA KAPTOLU I ZAGREBAČKA BISKUPIJA

Nekoliko stoljeća nakon propasti Rimskog Carstva na prostor današnjeg Zagreba doselili su se Hrvati. Oni su na početku 9. stoljeća utemeljili naselje na brežuljku Kaptolu. Pred kraj 11. stoljeća zagrebačkim su područjem zavladaali Mađari. Njihov vladar želio je što više učvrstiti svoju vlast na tom području. Zato je u Zagrebu osnovao biskupiju koja je bila podređena mađarskim crkvenim vlastima. Za prvog zagrebačkog biskupa postavio je biskupa Duha.

RAZRED PUTUJE!

ZAGREBAČKA KATEDRALA

U vrijeme osnivanja biskupije na mjestu današnje katedrale postojala je omanja crkva sv. Marije. Umjesto nje sagrađena je početkom 13. st. veća katedrala koja je uskoro stradala prigodom provala Tatara. Obnova porušene katedrale trajala je dugo, sve do 15. stoljeća. Katedrala je kasnije više puta stradavala u požarima i potresima, od kojih su osobito teški bili oni iz 1880. i 2020. godine.

Zagrebačka katedrala prije potresa 1880.

Zagrebačka katedrala danas

ŽIVOT NA KAPTOLU

Kaptol je bio i sjedište zagrebačkog biskupa. Svećenici koji su pomagali biskupu bili su kanonici. Oni su na Kaptolu, sjeverno od katedrale, izgradili svoje kuće koje nazivamo kurije. U okolici grada biskup i kanonici imali su zemljišne posjede koje su za njih obrađivali seljaci i davali im dio uroda. Kaptol je bio mjesto razvoja školstva i crkvene umjetnosti. Škola je bila namijenjena obrazovanju svećenika, ali su se u nju mogla upisati i ostala djeca. Pri katedrali postojala je i katedralna knjižnica u kojoj su se čuvale važne crkvene i znanstvene knjige.

SLOBODNI KRALJEVSKI GRAD GRADEC

U 13. stoljeću Tatari su porušili katedralu i nanijeli veliku štetu naselju na Kaptolu. Dio stanovnika stoga se preselio na susjedno brdo Gradec. Tamo je već postojalo omanje naselje koje do tada nije imalo posebnu važnost. Dolaskom novih stanovnika to se naselje proširilo po čitavom Gradecu. Kralj je stanovnicima Gradeca dao pravo da sami upravljaju gradom i slobodno biraju gradskog sudca (gradonačelnika). Ta je kraljeva odluka zapisana u Zlatnoj buli, ispravi koja je tako nazvana prema zlatnom pečatu (buli) kojom je bila zapečaćena. Time je Gradec postao slobodni kraljevski grad.

"Dragi moji podanici, dopuštam vam da na brdu Gradec izgradite slobodan grad, utvrdite ga zidinama i sami njime upravljate."

Bela IV. (1235. - 1270.)

KAKO ZNAMO ?

Povlastice koje je kralj Bela IV. dodijelio stanovnicima Gradeca zapisane su u Zlatnoj buli.

Zlatna bula Bele IV.

ZANIMLJIVOSTI IZ PROŠLOSTI

Stanovnici Gradeca svakodnevno su mogli kupiti svježu ribu, ulovljenu u rijeci Savi. Gradske su vlasti nadzirale ispravnost prodavane ribe. Ribi koja nije prodana do podne prodavač je bio dužan odrezati glavu i rep, što je bio znak da riba nije potpuno svježa, te je prodavati po nižoj cijeni.

ŽIVOT NA GRADECU

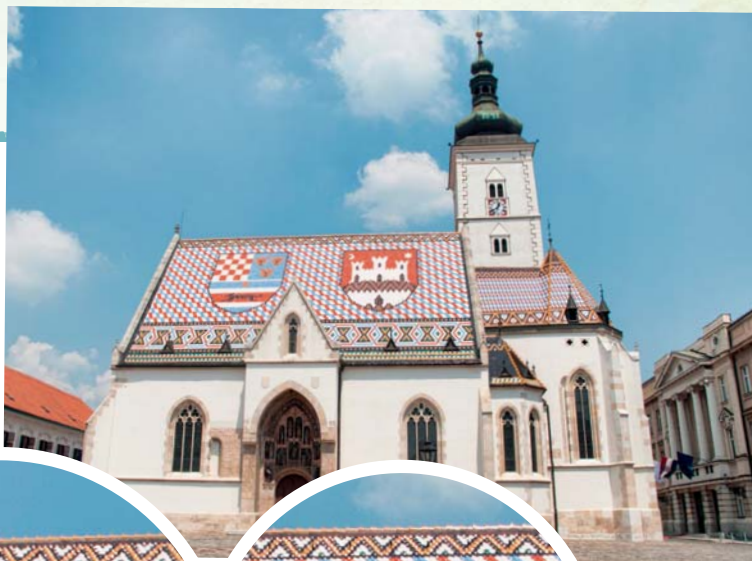
Stanovnicima Gradeca kralj Bela IV. dodijelio je i pravo održavanja sajma. Veliki sajam, koji je trajao dva tjedna, održavao se oko blagdana sv. Marka (25. travnja). Kao snažno gospodarsko središte Zagreb je privlačio brojne obrtnike i trgovce koji su se naselili u gradu. Osobito brojni bili su Nijemci, koji su na početku današnje Radićeve ulice osnovali svoje naselje Njemačku ili Šošarsku Ves (selo). Njihov primjer slijedili su i Talijani koji su ispod Kaptola osnovali „selo Latina“ ili Vlašku Ves. Brojni stanovnici Gradeca bavili su se i poljoprivredom. Njihovi posjedi prostirali su se ispod gradskih zidina na području današnje Ilice.

RAZRED PUTUJE!

CRKVA SV. MARKA

Na središnjem trgu naselja Gradeca u 13. je stoljeću izgrađena crkva sv. Marka. Crkva je do danas više puta prepravljana i obnavljana. Današnji je izgled dobila na kraju 19. stoljeća. Među najstarije dijelove spada ulaz na južnoj strani crkve. Na njemu su prikazani kipovi Isusa, Marije, sv. Marka i 12 Isusovih učenika. Svojim izgledom turiste zadivljuje višebojni krov crkve s prikazanim grbovima grada Zagreba (1), Hrvatske (2), Dalmacije (3) i Slavonije (4).

2

GRB HRVATSKE

3

GRB DALMACIJE

4

GRB SLAVONIJE

1

GRB GRADA ZAGREBA

RATOBORNI SUSJEDI

Stanovnici Gradeca i Kaptola često su se svađali i sukobljavali. Njihovi sporovi oko zemljišnih posjeda i trgovačkih prava doveli su i do žestokih obračuna. Glavno poprište tih sukoba bio je potok Cirkvenik (kasnije nazvan Medveščak) koji je razdvajao dva naselja. Iako su stanovnici Gradeca zaposjeli desnu obalu potoka, njihovi susjedi s Kaptola smatrali su kako obje strane potoka pripadaju njima. Uspomena na sukobe između susjeda očuvala se u nazivu mosta koji se nalazio nad potokom. Zbog toga što je bio obojen šarenim bojama most se isprva nazivao Pisani most. No nakon žestokog sukoba u kojem je bilo i poginulih most je dobio novi naziv – Krvavi most.

Bitka na Krvavom mostu

1.

Crkva sv. Marka bila je kao sjedište župe, lokalne zajednice vjernika, najvažnija crkva na Gradecu.

Crkva sv. Katarine nazivana je i „crkvom hrvatskoga plemstva” zbog toga što ju je plemstvo obasipalo darovima.

2.

3.

U kuli Lotrščak smješten je Grički top koji svakog dana pucnjem označava podne.

4.

Nekadašnja utvrda Popov toranj danas je dom zagrebačke zvjezdarnice.

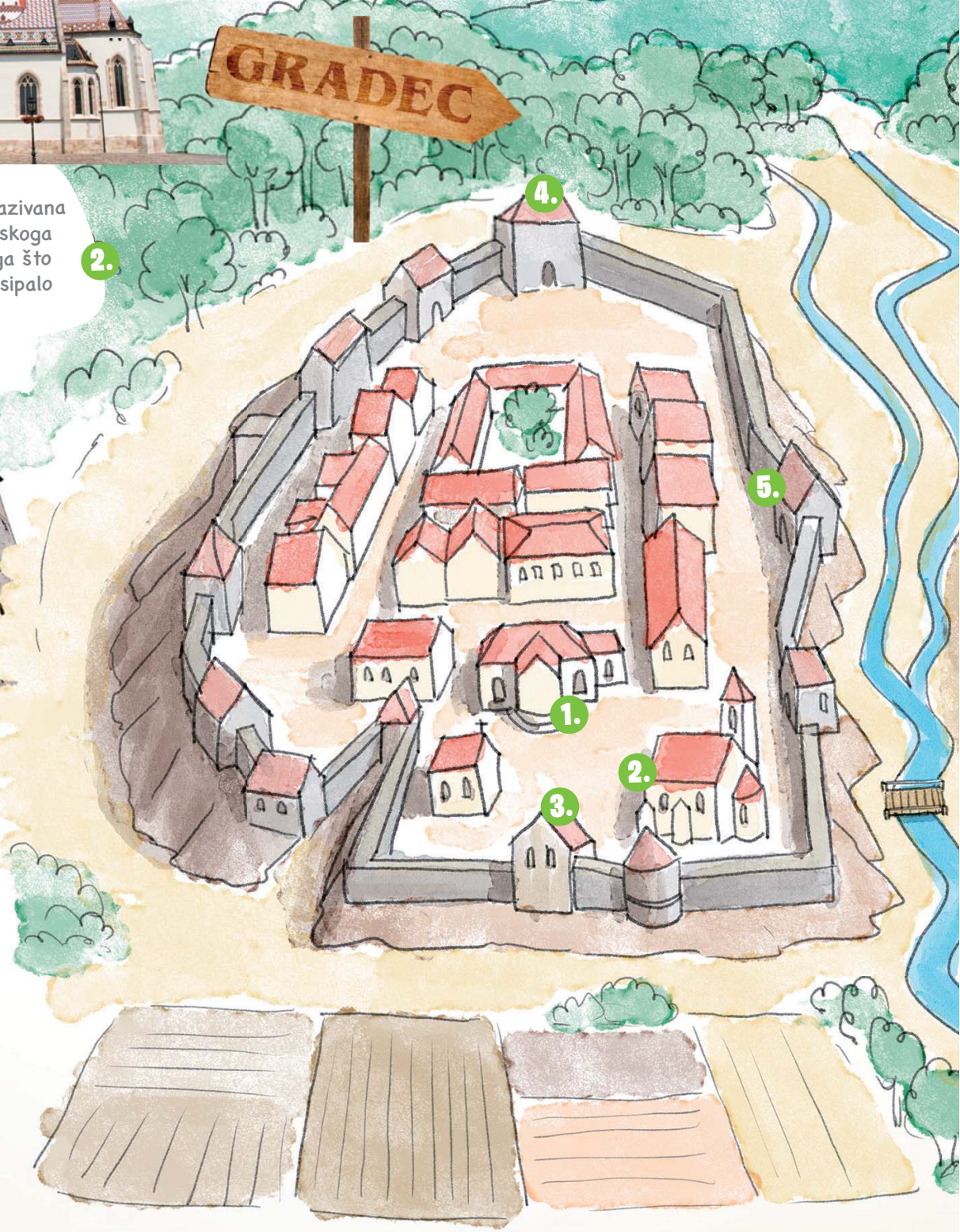

5.

Kamenita vrata jedina su sačuvana gradska vrata.

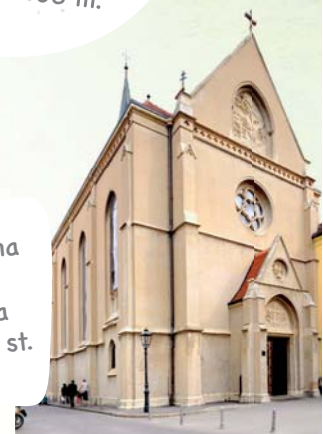

GRADEC

6.
Zagrebačka
katedrala, simbol
grada Zagreba,
najveća je hrvatska
crkva sa zvoncima
visokim čak 108 m.

7.
Crkva sv. Franje jedna
je od najstarijih
zagrebačkih crkava
sagrađena još u 13. st.

8.
Pod crkvom
sv. Marije ili
u njezinoj
neposrednoj blizini
nekada su se
nalazili mlinovi.

9.
Sagrađena početkom
16. st., kula Nebojan
veličinom je najveća
kula kaptolske utvrde.

10.

Na mjestu gdje su
se nekada nalazili
biskupski ribnjaci
uređen je park koji
je stoga i nazvan –
Ribnjak.

MEDVEDGRAD

Medvedgrad je izgrađen u 13. stoljeću na Medvednici iznad današnjeg Zagreba. Svojom veličinom ova utvrda spada među najveće srednjovjekovne utvrde u Hrvatskoj. Medvedgrad je bio okružen dvostrukim bedemima (1) i opkopom (2). Dodatnu sigurnost pružale su i dvije moćne kule (3). Unutar grada nalazila se velika zgrada za stanovanje (4) te kapela (5) koja je stanovnicima služila za vjerske potrebe. U velikom potresu 1590. godine Medvedgrad je teško stradao, nakon čega je napušten. Dijelovi Medvedgrada u novije su vrijeme obnovljeni.

KAKO ZNAMO ?

Izvješća iz 17. stoljeća svjedoče kako je Medvedgrad u to doba bio napušten s obzirom na to da se utvrda u to doba spominje kao ruševina.

RAZRED PUTUJE!

OLTAR DOMOVINE

Prvi hrvatski predsjednika Franjo Tuđman otvorio je 1994. godine spomen-obilježje nazvano Oltar domovine. Spomenik je podignut u sjećanje na sve poginule u Domovinskom ratu. Sačinjen je od različitih vrsta kamena nejednakih veličina i staklenih ploča posloženih na zemlji tako da tvore oblik hrvatskoga grba.

